

ESTRAT CRÍTIC

Revista d'Arqueologia

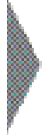
Número 4, 2010

Col·lectiu Estrat Jove

UAB

Universitat Autònoma
de Barcelona

ARTICLES DE CRÍTICA. Amb aquesta secció pretenem obrir un espai de crítica i debat que englobi temes relacionats tant amb el món de l'Arqueologia com l'estudiantil. Així, aquests articles no presentaran novetats o síntesis de coneixement substantiu, sinó reflexions entorn diversos aspectes actuals que ens afecten col·lectivament en qualsevol dels dos àmbits. Per tant, aquestes reflexions van més enllà de la simple opinió personal, ja que hi ha un estudi previ de la problemàtica i una meditació que els permet erigir-se en la categoria d'articles de crítica.

Limitant la Memòria.

Crònica d'una exhumació frustrada i breu repàs de la qüestió de les fosses comuns a l'estat espanyol

Estrat Jove

Col·lectiu d'Estudiants d'Arqueologia de la Universitat Autònoma de Barcelona
estrat.jove@uab.cat

Resum

Aquest article ve motivat per la col·laboració del col·lectiu Estrat Jove en els preparatius per a l'excavació d'una fosa comuna de represaliats pel franquisme al poble de Loja que va ser cancel·lada pels motius que explicarem. A més, l'escrit vol fer una reflexió a tall d'opinió del col·lectiu sobre la situació actual a l'estat espanyol en temes de memòria històrica, de la dictadura, la impunitat i els drets humans.

Paraules clau: memòria històrica, Arqueologia, Loja

Abstract

This paper has been motivated by the cooperation between Estrat Jove and people of Loja in order to prepare the archaeological intervention at the franquist common grave of the town; something that finally did not happen due to some issues that we will tackle next. Besides, this text has the aim to rethink of how Historic Memory is being handled in Spain, a topic that also includes dictatorship, political immunity and Human Rights.

Key Words: *historic memory, Arcaheology, Loja*

Loja és una petita ciutat del ponent de la província de Granada. Una ciutat en què, com en tantes altres, la repressió franquista es va acarnissar contra els veïns de la localitat que havien mantingut posicions socialment compromeses durant la República. Com en tot l'estat, aquesta repressió es va allargar en el temps contra les persones que van lluitar contra el franquisme. En ser el ponent de Granada una zona amb una forta resistència guerrillera al franquisme els assassinats extrajudicials per part dels cossos repressius franquistes van ser una pràctica habitual per doblegar la població durant els anys quaranta i principis dels cinquanta.

Des de l'any 2002 un grup de familiars de desapareguts ha estat intentant exhumar els cossos dels seus familiars. Des del 2006, aquests familiars col·laboren amb el *Foro por la Memoria de Granada*. La col·laboració d'Estrat Jove amb aquesta associació sorgeix el gener del 2009 com a entitat col·laboradora "*Proyecto para la exhumación de la fosa común Número 1 del Cementerio de Loja*". Estrat Jove es va comprometre a col·laborar en els treballs tècnics de l'excavació, a enviar-hi voluntaris i voluntàries i, finalment, a col·laborar amb la difusió dels resultats.

El juny del 2009 el Ministeri de la Presidència va aprovar provisionalment el projecte demanat per l'associació de familiars de Salar i Loja. La sorpresa va ser majúscula quan el 21 de setembre els familiars es van assabentar per la premsa que la *Asociación Granadina para la Recuperación de la Memoria Histórica* (AGRMH) estava intervenint a la zona del cementiri on es creu que es troben les restes dels 19 desapareguts. Un examen més minuciós de les notícies i fotografies de la premsa va desvetllar que es tractava de dues cales en què van localitzar diversos esquelets. L'AGRMH va fer aquestes cales amb la intenció de comprovar que, efectivament, els cossos dels desapareguts eren allà, tornar a tancar les cales sense exhumar els cossos i procedir a la construcció d'un monòlit d'homenatge.

Cal destacar que ni tan sols s'havien informat els familiars que es durien a terme aquestes actuacions. Davant de tal actuació de menyspreu per part de l'Ajuntament de Loja, els familiars i els membres del *Foro por la Memoria* van acudir al ple del consistori on l'alcalde, segurament empès per les circumstàncies, es va comprometre a no posar impediments per a l'exhumació de la fossa un cop la AGRMH hagués lliurat l'informe de la cala.

Amb aquest compromís el *Foro por la Memoria de Granada* va planificar l'inici dels treballs d'exhumació per al passat 13 de març amb l'ajut d'Estrat Jove que es comprometia a enviar voluntaris/es i col·laborar en el procés. Tanmateix, els treballs no van poder iniciar-se ja que, tres dies abans de l'exhumació, l'Ajuntament de Loja va denegar el permís per iniciar-los bàsicament amb dues excuses: que existien més de cent enterraments posteriors sobre la fossa (fet descartat amb un informe històric ben exhaustiu amb testimonis directes que ho desmentien) i que hi havia un familiar (el que es va posar en contacte amb la AGRMH) que únicament volia posar una placa commemorativa.

De res va servir la reunió mantinguda amb un dels consellers de l'Ajuntament i recordar-los que era un sol familiar que volia posar un monòlit contra catorze que volien exhumar i que el Ministeri havia atorgat el projecte a l'associació de familiars i per tant segons la llei, l'administració local havia de posar totes les facilitats. Pel que sembla la voluntat caciquil d'un alcalde que tracta la ciutat com si fos propietat seva pesa més que el dret dels familiars d'enterrar els seus parents morts, el dret de tota una comarca de conèixer el seu passat més recent i la investigació sobre crims contra la humanitat que van succeir en aquest estat.

Els motius de la negativa de l'Ajuntament són obscurs, potser li interessa més el seu tracte amb cacics locals franquistes de la zona i els seus descendents que el dret a saber dels seus ciutadans. També és més que

sospitosa l'actitud de la ARMHG, entitat escindida de la ARMH estatal precisament per acaparar protagonisme mediàtic. És molt possible que una associació formada bàsicament per periodistes i intel·lectuals molt lligats al poder polític local vegin perillar la seva hegemonia a la província si actua una altra associació diferent a la seva, especialment després del rebombori que va aixecar la ARMHG amb l'exhumació del poeta Federico García Lorca i el seu estrepitos fracàs que va comportar que se'ls qüestionés la seva capacitat científica. Si més no, el cas de Loja no sols qüestiona el seu rigor professional sinó també el seu compromís social ja que semblen més interessats/es en aconseguir subvencions i omplir pàgines de diari que en complir uns mínims de justícia i d'humanitat amb la societat del ponent de Granada.

El cas de Loja, ja de per si preocupant, no és un cas aïllat, dues setmanes després, un altre ajuntament va negar un permís d'exhumació al *Foro por la Memoria del Valle del Tíetar y la Vera* (Ávila). Malgrat haver-se compromès tant l'ajuntament com el propietari dels terrenys, a última hora el consistori local es va queixar que el *Foro* havia publicat una notícia afirmant que els desapareguts foren assassinats per falangistes, va acusar-los de voler reobrir ferides i va imposar que en l'exhumació no aparegués cap signe "polític". Davant de tal despropòsit el *Foro* es va negar a desenterrar les víctimes sense exposar clarament perquè van lluitar i perquè van morir aquelles persones que estaven buscant.

L'actitud dels arqueòlegs i arqueòlogues, que no pertanyien al moviment memorialista, també denota una falta de compromís ètic amb la seva professió: en conèixer l'actitud de l'ajuntament únicament es van retirar de la zona afirmant que els era igual excavar republicans que cartaginesos (Mestre, 2010). Com si els familiars de les víctimes de la invasió romana encara visquessin i Escipió hagués redactat la Constitució Espanyola de 1978.

A Catalunya les coses no estan millor. Si bé en el seu moment el govern tripartit de la Generalitat va anunciar la posada en marxa d'una llei pionera a l'Estat espanyol ja que assumiria els costos econòmics de les exhumacions, un examen més acurat d'aquesta llei (Llei 10/2009, del 30 de juny, sobre la localització i la identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista, i la dignificació de les fosses comunes) revela un intervencionisme de l'administració en el sentit completament contrari a com els estats haurien d'assumir les desaparicions forçades en el seu territori.

Com podem veure a la llei, tot i que familiars de persones desaparegudes puguin instar l'administració a emprendre la recerca de persones desaparegudes, és un Comitè Tècnic nomenat "a dit" pel govern qui decideix si l'exhumació s'executa o no sense que trobem cap clarificació dels criteris en què es basarà per prendre tal decisió (Llei 10/2009, Article 12). Aquesta tasca serà executada pel Comitè o encarregada a altres institucions amb qui hagi signat convenis. Finalment la mateixa llei anul·la la possibilitat de cap denúncia per crims contra la humanitat. En l'article 7.6, únicament es preveu que es "comunicarà" a l'autoritat judicial les troballes de restes de persones desaparegudes.

Tot plegat anul·la el paper dels familiars i de la societat civil local per decidir quan s'excava, qui excava i com s'aixequen les restes, descartant cap tipus de denúncia ni que sigui simbòlica. Encara que pugui semblar un avenç que sigui l'administració autonòmica qui es faci càrrec de les exhumacions, el problema és que aquest reglament estableix únicament una reparació humanitària i individual per als familiars de desapareguts, important des del punt de vista humanitari però insuficient des del punt de vista dels drets humans, la lluita contra la impunitat i el dret col·lectiu. Alhora la llei catalana esquivia l'obligació dels poders públics d'investigar, tal com estableixen els tractats internacionals en matèria de drets

humans (Amnistia, 2005). Amb tot això sospitem que la llei pot derivar en un mecanisme perquè el poder polític pugui tenir ben controlat unes iniciatives que li poden resultar incòmodes en qüestionar l'existència de l'estat de dret al nostre país i els pactes de la Transició, dels quals l'actual tripartit n'és hereu.

Els casos mostrats no pretenen servir d'estudi exhaustiu, únicament mostrar algunes maneres de tapar el problema per les administracions públiques de l'Estat espanyol. En el cas de la província de Granada, la disparitat de criteris per abordar les desaparicions forçoses s'acosten a l'absurditat. Mentre una associació de professionals coneguts s'entesta durant dos anys a muntar un gran espectacle mediàtic buscant les restes de Federico García Lorca sense consentiment dels familiars, seguidament es bloqueja una exhumació de 19 desapareguts menys suculents mediàticament però molt més viable tècnicament i amb uns familiars i un entorn social molt més favorable a l'exhumació. En el cas d'Àvila es pot veure molt clarament la influència del caciquisme franquista i les classes dominants de la dreta més extrema que arriben a imposar una exhumació sense signes polítics com si els desapareguts haguessin mort d'un accident de cotxe.

El cas de Catalunya és diferent, en comptes de delegar les actuacions en les administracions locals a partir d'una llei marc estatal, ha estat l'administració autonòmica qui ha preparat un reglament sobre com actuar en una exhumació subvencionant aquestes actuacions. Ara bé mitjançant la concessió d'importants subvencions i projectes i l'aplicació d'aquesta llei, la Generalitat ha aconseguit establir un marc on els familiars puguin satisfer el seu dol privat, individualitzant cada cas de repressió i desvinculant-lo per ommissió del passat col·lectiu de tot un poble, ajuntant aquesta llei amb la concessió de subvencions i projectes (Memorial Democràtic) que molt sovint es queden en el marc purament acadèmic. La combinació resultant permet,

per una banda, alleujar el sofriment individual en un sentit purament d'assistència i, per l'altre, construir una memòria *democràtica* sí, però domesticada, desvinculant els problemes socials actuals dels seus orígens en la dictadura franquista, obviant la continuïtat de molts aspectes i passant per alt l'establiment de responsabilitats en crims de lesa humanitat.

El perquè és necessària l'excavació de fosses comuns de represaliats pel franquisme mitjançant l'arqueologia forense i que pot aportar per millorar les condicions sociopolítiques del present ja ha estat exposat en diverses publicacions científiques (Gassiot, 2005) Ara mateix tan sols es tracta de remarcar que en la qüestió de la memòria la nostra societat no es troba molt millor que fa uns anys, quan van començar a aparèixer aquest tipus d'iniciatives.

Tots els casos mostrats tenen un seguit de denominadors comuns, la reparació merament assistencial dels familiars, la individualització de cada cas amb històries

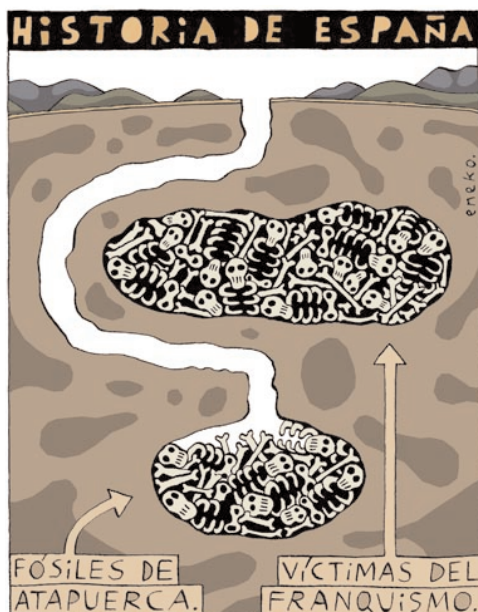

Figura 2. Realitzada per Eneko (obtinguda de <http://blogs.20minutos.es/eneko/post/2008/11/21/historia-espaaaa?page=2#931455>).

melodramàtiques i lacrimògenes sense buscar mai el perquè de la repressió; en algunes ocasions la busqueda de grans titulars que obvien l'arrel col·lectiva i política del problema i per últim el complet menyspreu al dret internacional.

A dia d'avui, ni l'estat ha donat cap versió oficial del que va passar més enllà d'una llei de memòria purament simbòlica que no arregla res, ni ha prosperat cap denúncia per crims contra la humanitat comesos durant el franquisme (recordem que són imprescriptibles) ni tampoc s'ha aplicat el que dictamina la nombrosa legislació internacionals en matèria de drets humans¹. Serà necessari doncs no només un compromís social més gran dels i les tècniques en la matèria i que aquests no es pleguin ni a les clientele polítiques o al mer guany econòmic, sinó també incrementar la lluita de les organitzacions de la societat civil contra el model espanyol d'impunitat perquè es faci justícia amb el nostre passat més recent, s'estableixin responsabilitats, es repari no només els familiars de les víctimes sinó tots els pobles de l'estat que han viscut amb la memòria segrestada i finalment es trenqui d'una vegada per totes amb el franquisme, amb els poders fàctics i molt vius que encara el defensen i de retruc amb aquells que no s'hi han volgut enfrontar. ■

NOTES

¹ Per citar-ne només uns quants podem mencionar el Conjunt de principis actualitzat per a la protecció i promoció dels drets humans mitjançant la lluita contra la impunitat Aprovat el 2005 per l'Assemblea General de les Nacions Unides (Amnistia, 2005) i que defineix els drets a la veritat, a la justícia i a la reparació no només individual sinó també col·lectiva. O l'Estatut de Nuremberg de 1946 (Equipo Nizkor, 2004).

Bibliografia

AMNISTIA INTERNACIONAL (2005). España: Poner fin al silencio y a la injusticia. La deuda pendiente con las víctimas de la Guerra Civil española y del regimen franquista. Sección Española de Amnistía Internacional. 18 de julio de 2005. Obtingut el 1/04/2010 de http://www.es.amnesty.org/uploads/tx_useraity_pdb/victimas_franquismo_05.pdf.

Llei 10/2009 del 30 de juny sobre la localització i la identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista, i la dignificació de les fosses comunes. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. 5417. 9/07/2009.

Localizan los restos de seis 'maquis' en Loja (2009, 21 de setembre). La Opinion de Granada. Obtingut el 1/04/2010 de <http://www.laopiniondegranada.es/granada/2009/09/21/localizan-restos-seis-maquis-loja/153960.html>. En premsa.

GASSIOT, E. (2005): Arqueología forense de la guerra civil: justicia y memoria de la represión fascista. Mientras Tanto, 97: 95-112.

MESTRE, J. (2010): Una exhumación frustrada o la transición española como neurosis obsesiva. Obtingut el 6/04/2010 de <http://www.rebelion.org/noticia.php?id=103173>.

EQUIPO NIZKOR (2004): La cuestión de la impunidad en España y los crímenes franquistas. Obtingut el 1/04/2010 de <http://www.derechos.org/nizkor/espana/html>.